

Begravelserne i kapellet ved Spidlegård

Af Poul Baltzer Heide

1. Indledning

Målet for nærværende redegørelse er at kortlægge begravelserne inden for kapellet ved Spidlegårds udstrækning, og i denne sammenhæng se, om begravelserne tegner et mønster i forhold til køn, alder og sygdom.

Det bevarede kildemateriale fra udgravningerne af kapellet er begrænset (se Jens Vellevs artikel i dette bind). Den primære kilde for redegørelsen er det relativt velbevarede skeletmateriale samt de af Vilh. Møller-Christensen udfyldte undersøgelseskemaer fra den efterfølgende behandling af materialet. Ud fra disse to kilder samt grundplanen af ruinen,¹ vil jeg forsøge at tegne et billede af begravelsernes omfang, type og fysiske sammenhæng.

Der har eksisteret en række fotografiske optagelser taget under udgravningen, men disse er ikke fundet i forbindelse med denne undersøgelse. Ligeledes er opmålinger fra udgravningen heller ikke dukket op i de relevante arkiver.

2. Det antropologiske materiale

Det antropologiske materiale udgøres iflg. Vilh. Møller-Christensens optegnelser i form af udfyldte undersøgelseskemaer, af 38 individer, hvoraf de 37 er tilgængelige på Medicinsk-historisk Museum i København, der har været yderst behjælpelige i for-

bindelse med den praktiske del af denne undersøgelse. I forbindelse med skiftende magasinforhold er det manglende skelet formentlig forsvundet, ligesom der kan være tilfælde, hvor materialet er blevet sammenblandet med skeletmaterialet fra Vilh. Møller-Christensens udgravning af Skt. Jørgensgården ved Næstved. I disse tilfælde er materialet udgået af statistikken.

I nærværende undersøgelse forekommer ulighed imellem Vilh. Møller-Christensens og forfatterens vurderinger i forhold til køn, alder og sygdomme. Disse variationer skyldes muligvis bl.a. slid på knoglerne i forbindelse med opmagasineringen samt evt. sammenblandinger som ovenfor beskrevet. Dette indebærer, at de oprindelige undersøgelseskemaer ikke kan supplere undersøgelsen.

3. Kønsbestemmelse

Kønnet er i undersøgelsen kun angivet i de tilfælde, hvor bækkenknoglen har været til stede. Dette resulterer i et ret højt antal voksne, hvis køn ikke kan afgøres.

Individerne fordeler sig over 8 mænd, 3 kvinder, 5 børn samt 21 voksne af ukendt køn (fig. 1). Der er altså en markant overrepræsentation af mænd, næsten tre gange så mange som kvinder.

Når et materiale, der kan kønsbestemmes, er så begrænset som tilfældet er, vil det ikke være rimeligt

Nr.	Køn	Alder	Højde	Arme	Genstand
1	M	45-50	168	B	Mønt
2		35-45	168	A	
3		18-22	163	C	
4	M	30-40	159		
5		45-55	167	(B)	
6	F	50+	144	(B)	
7	M	50+	145	(B)	
8	M	45-50		(B)	
9		30-40	143	(B)	
10	M	30-35	158	(B)	
11					
12		35-45	168	A	Mønt
13	F	30-40	145	B	
14	F	20-25	147		
15	I	1½		B	
16	M	20-30	161	(B)	
17	M	20-30	150	B	Spænde
18	M	40-50	153	B	
19		45-50	166	(B)	
20		25-45			
21a					
21b					
22		50+			
23	I	60-65			
24		40+			
25		4			
26					
27		35+			
28					
29					
30	I	1-1½			
31		25-30			
32		25-35			
33					
34		65-75			
35					
36	I	0-7			
37	I	7-12			

at drage konklusioner i forhold til, hvilken rolle kønnet har spillet i forhold til at blive begravet i kirken. Traditionelt har mænd været af højere status end kvinder i kirkelige sammenhænge, således at der måske er tale om det overordnede personale ved institutionen, men dette forklarer ikke de fem barnegrave i kirken. Sammenfattende set kan man blot sige, at såvel mænd som kvinder og børn er til stede, og det første indtryk, man får heraf, er, at kønnet ikke har spillet nogen rolle i forhold til hvem, der kunne blive begravet i kapellet.

4. Aldersbestemmelse

Vurdering af de begravedes alder er foretaget ud fra: tandslid,² ribbensendernes forkalkning, relieffet i bækkensymfysens ledflader³ og – for børnenes vedkommende – på basis af tandsættets udvikling.

De begravedes alder kunne i 24 tilfælde henføres til en afgrænset periode (fx 20-30 år), og kunne i yderligere 5 tilfælde angives som en minimumsalder (fx 50+ år). Alderen spænder imellem 18 og 75 år. Ser man på den første gruppe og udelader de fem børn, har de en gennemsnitsalder på 42,4 år, med en markant overvægt imellem 30 og 40 år (fig. 1). Børnenes alder varierer imellem et og tolv år.

På grund af usikkerheden i aldersvurderingen har jeg valgt at inddele de begravede i tre grupper: A (børn), B (< 40 år) og C (> 40 år). Fordelingen i disse grupper bliver A = 5 (13,2 %), B = 14 (36,8 %) og C = 11 (28,9 %).

Fig. 1. Tabel over de undersøgte skeletter fra kapellet ved Spidlegård, Bornholm. Bemærk at nr. 11 mangler. Det har ikke været muligt at finde dette på magasinet på Medicinsk-historisk Museum i København.

Som det ses af ovenstående, kommer de begravede fra alle alderstrin i livet, fra barndom til seniet, og er således ikke med til at tegne et præcist mønster i forhold til begravelsesskikken. At der er en overvægt hos gruppen af voksne under 40 kan skyldes, at der er tale om syge mennesker, der dør i en tidlig alder, eller også er det blot et udtryk for middelalderetiden i den almindelige befolkning. Hertil er materialet for sparsomt til at drage nogen konklusioner.

5. *Legemshøjden*

i 16 tilfælde er skelettets længde fra isse til ankel målt i graven inden optagningen, i alle tilfælde hos voksne individer. Målene varierer imellem 143 og 168 cm. Gennemsnittet er 157 cm.

6. *Spedalskhed*

Spedalskhed kunne kun konstateres hos fire individer. Et påfaldende lavt tal, taget i betragtning at kirkegården har fungeret under et spedalskhedshospital. To af de syge var mænd, de to andre kunne ikke kønsbestemmes. At så få kunne konstateres at være smittede med den sygdom, der betragtes som hospitalets hovedfunktionsområde, kan skyldes flere ting: 1) Mange af skeletterne er ikke komplette, og mangler således fx næseparti, hænder, ankler og fødder, hvor de fleste og mest signifikante symptomer forekommer. 2) Hvor alvorlig en spedalskhedsinfektion er, afhænger af patientens immunforsvar. En let infektion (tuberkuløs lepra) vil ikke afsætte spor på skelettet, men vil kun kunne ses på huden hos det levende menneske. 3) Der kan være tale om en indlæggelsespraksis, hvor den smittedes familie indskrives på hospitalet sammen med patienten, fx i tilfælde hvor en forsørger rammes af sygdommen. Der vil vel i så fald findes en del asymptomatiske skeletter

på begravelsespladsen. 4) Begravelserne i kapellet kan helt eller delvist falde uden for spedalskhedshospitalets funktionsperiode. Imidlertid viser armstillingerne kun tilbage til 1200-tallet (se afsnittet *Armstillinger*), og da de første spedalskhedshospitaler kendes allerede fra o. 1250,⁴ så er sandsynligheden for dette ikke ret stor. 5) Det er muligvis de overordnede ved institutionen der er begravet i kapellet (se også Jens Velle i dette bind).

Sammenfattende må det konstateres, at det ikke er en spedalskhedsinfektion, der har bestemt, hvorvidt de døde blev begravet i eller udenfor kirken. Hvorledes det meget lille antal i øvrigt skal tolkes, står hen i det uvisse, men en sandsynlig forklaring er, at de berørte familier er blevet indlagt sammen med den smittede forsørger, og der således findes en del skeletter, der ikke bærer symptomer på spedalskhed.

7. *De første undersøgelseskemaer*

I forbindelse med bestemmelse af gravenes placering i kirkerummet, skeletternes længde i graven samt armstillingen, er den eneste indtil videre tilgængelige kilde Vilh. Møller-Christensens undersøgelseskemaer. Desuden giver disse skemaer også supplerende oplysninger om genstande fundet ved eller i gravene, samt om udgraverens egen tolkning af rækkefølgen og den heraf følgende lagdeling af begravelserne.

Ser man på frekvensen af begravelser pr. m², viser det sig, at begravelsestætheden er ganske lav. Rummet måler 12,9 × 8,3 m, i alt 107,07 m², og deler man dette med de 38 begravelser, giver det 2.81 m²/ begravelse. De fleste af gravene er ifølge Vilh. Møller-Christensens skemaer kisteløse, han omtaler kun to grave, hvor der er fundet kistesøm (dog er der i tre

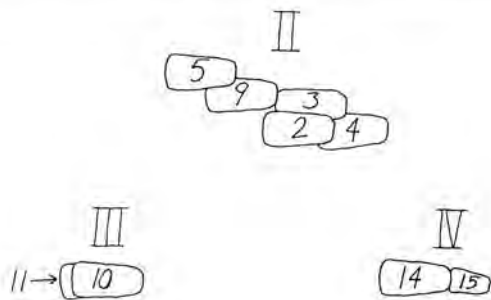
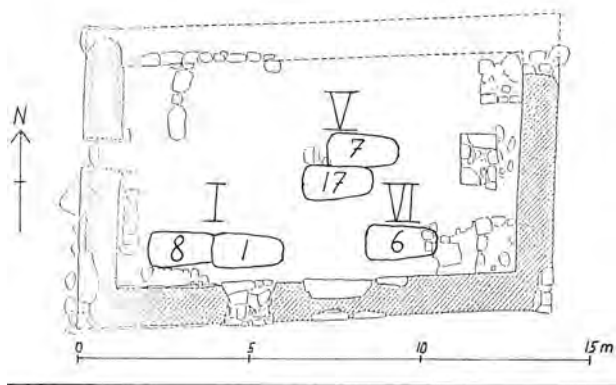

Fig. 2. Rekonstruktion af begravelsesnes placering i kapellet ud fra Vilh. Møller-Christensens notater. Gruppe II-IV kan i modsætning til I, V og VI ikke relateres til ruinen, men kun til hinanden. I grav nr. 1 er fundet en mønt fra Erik Menveds tid. Det kan ikke med sikkerhed afgøres, om den er placeret i graven som følge af en bevidst handling.

af opbevaringskasserne fundet søm). Gravene kan derfor næppe kan antages at fylde mere end 1×2 m. Der må derfor have været god plads til begravelserne. På trods af dette ligger mange af begravelserne alligevel delvist over hinanden, og det er derfor nærliggende, at gulvfladen har været opdelt på en måde, således at det fulde gulvareal ikke har kunnet benyttes til at begravelse. Hvad denne afgrænsning

har bestået af er ikke muligt at forklare ud fra de oplysninger, skemaerne giver, men inventaret har fx bestået af de altre, der ses rester efter ved kapellets østende (fig. 2). Desuden kan man forestille sig tilstedeværelsen af bænke eller andre hjælpemidler til de svageste af de sygdomsramte beboere på hospitalet.

Ud fra Vilh. Møller-Christensens notater på de udfyldte undersøgelsesskemaer kan en del af begravelsesnes placering rekonstrueres, enten i forhold til hinanden eller i forhold til fundamentet. Idet andet ikke er anført tages det i rekonstruktionen for givet, at begravelserne følger en traditionel middelalderlig placering med liget liggende på ryggen med hovedet mod vest i en aflang grav. Kun tre begravelse kan relateres til kapellets fundament, og disse deles i grupperne V (7 og 17) og VI (6). Gruppe V ligger op til, hvad Vilh. Møller-Christensen betegner som »centralstenen«. Hvad dette navn dækker over vides ikke helt sikkert, men det er nærliggende at tro, at der er tale om den stump vindue, der fandtes i rummets midte (se Poul Nørlunds beretning fra udgravningen i 1918 i Jens Vellevs indlæg i dette bind). Gruppe VI nævnes i sammenhæng med en såkaldt »prækestol«. Heller ikke denne kan genfindes på planen, men mest sandsynligt er det vel, at Vilh. Møller-Christensen her tænker på det brede, uregelmæssige fundament i kapellets sydøstlige hjørne i forbindelse med det sydlige sidealter.

De elleve begravelse, der kun kan relateres til andre begravelse, kan inddeles i fire grupper: I (1 og 8), II (2,3,4,5 og 9), III (10 og 11) og IV (14 og 15). Ingen af disse grupper kan som nævnt sættes i direkte forbindelse med bygningslevnene. Gruppe I kan dog ud fra oplysningerne om møntfund (se Jens Vellevs redegørelse) henføres til nær et dørparti. På rekonstruktionstegningen er valgt den sydlige dør.

8. Armstilling

Ved vurdering af armstillingen hos de begravede er anvendt Redins inddeling fra 1976 i fire tidsrelaterede positioner: A – hænderne ned langs siden (ca. 1000-1200), B – hænderne samlet over bækkenet (ca. 1200-1300), C og D – hænderne samlet over maven (ca. 1300 og fremad).⁵ I forbindelse med arbejdet med armstillingerne er det vigtigt at være opmærksom på, at dateringerne er meget løse, og nemt kan overlappe hinanden. Desuden kan arme glide ud af den position, de lå i ved nedlæggelsen i graven. Metoden giver dog et fingerpeg om hvilken del af middelalderen en begravelse tilhører.

I 16 tilfælde var der på undersøgelseskemaet anført, i hvilken vinkel armene lå ved optagelsen af skelettet. I otte tilfælde lå både venstre og højre arm placeret på samme måde, og de kan således fordeles i grupperne på denne måde: A=2, B=5, C=1 og D=0. I de resterende otte tilfælde lå armene enten ikke ens eller også manglede en arm. Fælles for dem alle er dog, at den ene arm altid lå svarende til stilling B, hvorfor de føres ind under denne gruppe. Således bliver fordelingen A: 2, B: 13 og C:1. Armstillingerne viser altså hen imod en funktionsperiode, der ligger tidligt i forhold til grundlæggelsen af de første danske spedalskhedshospitaler o. 1250.⁶ Det første danske tilfælde af spedalskhed omtales dog allerede ca. 150 år tidligere – o. 1095.⁷

9. Genstandsfund

I forbindelse med udgravningen i 1962 blev fundet flere forskellige genstande. Et jernspænde blev fundet i begravelse nr. 17 under venstre del af hoften. Der er ca. 6 cm bredt. Der er sandsynligvis tale om et bæltespænde. Det opbevares i dag på Medicinsk-historisk Museum sammen med skelettet, men er

stærkt medtaget af rust, således at evt. tidstypiske karakteristika er helt skjult. I flere af gravene blev der fundet kistesøm, men der er ikke fuldstændig overensstemmelse imellem Vilh. Møller-Christensens notater, og de skeletter sømmene opbevares sammen med i dag. Sikkert er det dog, at nogle af de døde er blevet begravet i en kiste. Der blev fundet syv mønter i forbindelse med udgravningen (se Jens Vellev i dette bind). Kun en af dem er fundet i direkte kontakt med et af skeletterne. Der er tale om skelet nr. 1, mønter slået under Erik Klipping (1286-1319). Som det fremgår af Jens Vellevs artikel, er det imidlertid langt fra sikkert, at den pågældende mønt er nedlagt sammen med skelettet, idet skelettet ifølge Vilh. Møller-Christensen tilhører de yngste begravelser. Den er snarere røget ned i graven sammen med fyldjorden ved begravelsen. Da de andre mønter ikke bevisligt er fundet i direkte kontakt med de døde, kan de desværre ikke bruges til at datere begravelserne.

Genstandsfundene hjælper altså ikke med til en datering (af nogle) af begravelserne. Her kunne et dokumentationsmateriale i form af plan- og profiltegninger have været en hjælp. Herved kunne det eventuelt have været muligt at bestemme fra hvilke lag fundene kom, men dette dokumentationsmateriale er som nævnt ikke dukket frem i arkiverne.

10. Sammenfatning

Formålet med undersøgelsen var at prøve at finde et mønster i begravelserne inde i kapellet ved Spidlegård i forhold til køn, alder og sygdom, samt at rekonstruere deres placering i kirkerummet. Da kun en lille del af de begravede kunne kønsbestemmes, er det ikke muligt at vurdere denne faktors vigtighed. Derimod kunne alderen estimeres i 80 % af

tilfældene. De fem var børn. De begravedes gennemsnitsalder er 42.4 år, med en jævn spredning på begge sider. De begravedes alder spænder imellem ca. 18 og 75 år. Der kunne kun konstateres symptomer på spedalskhed hos fire af de begravede. Dette peger imod, at det enten er familier, der er blevet indskrevet på hospitalet, eller at det er de overordnede ved institutionen, der er begravet inde i kapellet. Gravenes placering i kapellet kan delvist rekonstrueres ud fra de notater, Vilh. Møller-Christensen har gjort på de antropologiske undersøgelseskemaler. 14 af begravelserne kan derfor inddeles i seks forskellige grupper, hvoraf de tre kan relateres direkte eller indirekte til resterne af fundamentet. Det eneste forhold, der daterer begravelserne, er armstillingerne. Størstedelen af de begravede havde armene liggende i armstilling B, og kan således henføres til perioden ca. 1200-1300, et tal der dog mere skal ses som et fingerpeg end en egentlig datering. Enkelte faldt ind under armstilling C, altså fra 1300 og fremad. Begravelserne repræsenterer altså formentlig den tidligste del af institutionens funktionsperiode. Efter en tid er man tilsyneladende holdt op med at begrave folk inde i kapellet. En genoptagelse af de arkæologiske undersøgelser på stedet ville være ønskelig. Herigennem kan det forhåbentligt ved hjælp

af mere moderne arkæologiske metoder lade sig gøre at fremdrage oplysninger, der kan kaste bedre lys over såvel alder som funktionstid og opbygning af Bornholms Skt. Jørgensgård.

Noter

1. Danmarks Kirker 1956. Planen er her nytegnet efter Poul Nørlunds udgravning i 1918. Se desuden Jens Vellefs artikel i dette bind.
2. Mays 1998.
3. Bass 1995.
4. Bennike og Brade 1999.
5. Kieffer-Olsen 1990.
6. Bennike og Brade 1999.
7. Arentoft 1999; Møller-Christensen 1961-62.

Litteratur

- Arentoft, Eskil: *De spedalskes hospital*, Odense 1999.
- Bass, William M.: *Human Osteology*, Missouri 1995.
- Bennike, Pia & Anna-Elisabeth Brade: *Middelalderens sygdomme og behandlingsformer I Danmark*, København 1999.
- Danmarks Kirker. Bornholms Amt*, København 1956.
- Kieffer-Olsen, Jakob: Middelalderens gravskik i Danmark, *hikuin* 17, 1990, s. 85-112.
- Mays, Simon: *The archeology of Human Bones*, London 1998.
- Møller-Christensen, Vilh.: Lepra og dens historie, *Medicinsk Årbog* 1961-62.